

LESBRIEF 1: ONBEKEND MAAKT ONBEMIND

Geloof en geweld - in de media en in maatschappelijke discussies wordt religie steeds vaker geassocieerd met geweld en intolerantie. Voor veel mensen staat 'religie' voor onderdrukking, discriminatie en heilige oorlog. Berichten en beelden over extremistische vormen van religie bevestigen bijna dagelijks dit negatieve imago.

Voor religies, en zeker ook voor het christendom en het Jodendom, vormt deze ontwikkeling een uitdaging. Hoe moet je als gelovige op de associatie van geloof en geweld reageren?

Het gesprek over de relatie tussen geloof en geweld wordt op verschillende plaatsen en tussen verschillende groepen gevoerd: uiteraard in de media, maar ook in verschillende platforms voor interreligieuze ontmoeting. Zo publiceerde de Raad van Kerken in Nederland enkele jaren geleden een brochure over de visie van verschillende religies op oorlog.¹

Waarom dit thema op de Dag van het Jodendom?

Zoals gezegd: de thematiek 'geloof en geweld' is een zaak voor alle religies. Voor de Joods-christelijke dialoog is het bovendien om de volgende redenen relevant:

- Voor Joden en christenen is de Bijbel het fundament van hun geloof. Veel teksten uit Tenach/Oude Testament gaan over de omgang met de ander. Hoe gaan Joden en christenen met deze teksten om?
- Ondanks dit gemeenschappelijke fundament leeft bij veel christenen nog steeds het beeld van het vredelievende en universele Nieuwe Testament tegenover het gewelddadige en particularistische Oude Testament. Het blijft nodig dit beeld bij te stellen.
- In de maatschappelijke discussie over religieus geïnspireerd geweld gaat het vooral over fundamentalistische vormen van de islam. Vaak wordt zelfs de islam met deze stromingen vereenzelvigd. Jodendom en christendom worden nogal eens genoemd als vergelijkingsmateriaal. Soms positief: het hedendaagse Jodendom en christendom zijn dan voorbeelden van vreedzame, 'verlichte' vormen van religie. Soms negatief: er wordt juist gewezen op het feit dat ook christendom en Jodendom gewelddadige tendensen kennen. Het zou voor christenen en Joden interessant zijn deze beide beelden op hun religies samen te onderzoeken.
- Joden en christenen maken tegelijk deel uit van dezelfde samenleving. Wat in de maatschappij gebeurt, raakt hen beiden. Het is de moeite waard hierover in gesprek te raken.

---

¹ <http://www.raadvankerken.nl/fman/2309.pdf>

Doel van deze lesbrief

Deze lesbrief is geen cursus, maar biedt een rode draad voor een open gedachtewisseling over een actueel thema.

De lesbrief is bedoeld als handreiking om in parochies en (oecumenische) gesprekskringen het gesprek over het thema 'religie en geweld' te initiëren c.q. te begeleiden. Het gaat daarbij niet over om stellingnames t.a.v. concrete politieke conflicten die op dit moment in onze wereld spelen. Het gaat eerder om de vraag hoe we als religieuze mensen met geweld en gewelddadige tendensen in onze samenleving en in onze eigen godsdienst kunnen omgaan.

Inhoud van deze lesbrief

Bij groepsgeweld – of het nu gaat om etnisch, sociaal of religieus geweld - speelt het wij-en-zij-gevoel een essentiële rol. In deze lesbrief komt de vraag aan de orde hoe wij mensen omgaan en kunnen omgaan met wat en wie ons vreemd is. Allereerst in situaties in het dagelijks leven: wat gebeurt er met ons als we geconfronteerd worden met wat onbekend is, als er wordt ingebroken in ons gevoel van veiligheid?

Wanneer wordt wat vreemd is vertrouwd? Deze vraag komt onder stap 2 aan de orde. Een belangrijk aspect van het thema geweld is de ervaring van afstand en nabijheid, van de 'ander' zien als onbekende ander of als vertrouwde andere medemens. Onbekend maakt onbemind, zegt het spreekwoord. Pas door de ander in je nabijheid toe te laten, leer je hem pas echt kennen. Hierbij spelen veiligheid en vertrouwen een belangrijke rol. Bij dit aspect van het thema is het goed zicht te realiseren dat Joden hier door de eeuwen heen heel andere ervaring mee gehad hebben (en nog hebben) dan christenen.

Bij het thema geweld speelt ook het groepsaspect een belangrijke rol. Daarom onderzoeken we in deze lesbrief ook de ervaringen met groepen. Allereerst het eigen groepsgevoel. Bij wie voelen we ons thuis, en waarom? Vervolgens kijken we naar onze ervaringen als religieuze gemeenschap. Daarbij komt ook de houding tegenover de religieuze 'ander' aan de orde. Naast de focus op de eigen gemeenschap hebben christendom en Jodendom ook een andere kant: de aandacht voor anderen, voor de wereld. In zowel Tenach als Nieuwe Testament zijn hiervan voorbeelden te vinden. De relatie mens-medemens-wereld staat centraal in het denken van twee belangrijke Joodse filosofen uit de 20^e eeuw, Martin Buber en Emanuel Levinas. Hoe verhouden hun ideeën zich met onze dagelijkse werkelijkheid?

Opzet en doelgroep

De thema's die hierboven beschreven zijn worden in deze lesbrief stap voor stap verkend.

Het materiaal voor elke stap is als volgt opgebouwd:

- Korte introductie van het thema
- Teksten en vragen
- Voor de begeleider: toelichting, suggesties voor antwoorden.

De lesbrief is opgebouwd van gemakkelijk (stap 1) naar moeilijk (stap 5 en extra), van nauw aansluitend bij de ervaringen in het dagelijks leven tot meer theoretisch.

De lesbrief is flexibel van opzet: niet alle stappen hoeven uitgewerkt te worden. De begeleider kan met het oog op zijn/haar doelgroep een selectie maken en het geboden materiaal zelf aanvullen. U kunt op grond van een selectie een eenmalig gesprek organiseren of juist in een programma van drie of vier bijeenkomsten alle stappen aan de orde laten komen. De extra is vooral bedoeld voor een groepen die het interessant vinden zich over filosofisch getinte teksten en vragen te buigen.

Onbekend maakt onbemind

Mensen hebben een ingebouwde reserve tegenover het onbekende, tegenover dat wat 'anders' is. We voelen ons veilig bij wat we kennen en herkennen; we wantrouwen wie en wat ons vreemd is. Soort zoekt soort, zeggen we in het Nederlands. Die hang naar veiligheid kan uitlopen in vooroordelen en het leggen van de schuld voor moeilijke situaties bij mensen die anders zijn dan wij: de zondebok.

Stap 1: De kat uit de boom kijken

Iedereen heeft in zijn of haar leven samen met onbekenden: bij het boodschappen doen, bij uitstapjes, in het verkeer. Meestal denken we daar niet bij na, soms voelen we ons prettig of juist ongemakkelijk. Hieronder twee voorbeelden.

‘Een paar weken geleden zat ik in de laatste trein van Utrecht naar Alkmaar. Het was een doordeweekse dag en ik zat alleen in de coupé. In Amsterdam stapte een groepje jongens in. Tattoos, veel ijzerwerk, veel kabaal, veel geschreeuw, ze waren vast aan het stappen geweest. Ik voelde me niet prettig.’

’s Morgens vroeg zit ik in de metro, op weg naar mijn werk. Ik zit nog half te dutten. Komt er een vrouw naast me zitten, bijna op mijn schoot, en ze begint meteen tegen me te kletsen over haar man, die naar het ziekenhuis moest. Kreeg ik zijn hele ziektegeschiedenis te horen. Je zag mensen kijken. Ik dacht: Nee hè, heb ik dat weer. Wat moet ik hiermee aan?

Vragen:

Herkent u deze situaties? Hebt u iets dergelijks meegemaakt? Hoe zouden de situaties hierboven aflopen?

Beschrijf andere situaties waarin u zich niet op u gemak of zelfs bedreigd voelde bij andere mensen. Wat maakte precies dat u zich niet prettig voelde? Als u er nu op terug kijkt, was dat gevoel terecht?

Voor de begeleider

In deze fase van het gesprek gaat het om het herkennen en benoemen van de ervaring van onbehagen in nieuwe situaties, zonder hierover meteen de vraag te stellen: Had ik me niet anders moeten gedragen? Die vraag komt pas in tweede instantie.

Stap 2: Veraf dichtbij?

‘Onbekend maakt onbemind’, heet het spreekwoord. Maar wat ervaren we als het onbekende nabij komt? Wat gebeurt er met ons als we geconfronteerd worden met mensen met een andere achtergrond, met een vreemde cultuur? Daarover gaan de volgende voorbeelden.

Ali uit Heteren

Vrienden van Iraanse Ali uit Heteren demonstreren tegen uitzetting

ma 26-01-2015, 12:30 HETEREN - Vrienden van de Iraanse Ali Farid (19) uit Heteren gaan donderdag demonstreren bij het Paleis van Justitie in Arnhem. Ze willen voorkomen dat Ali en zijn familie terug moeten naar Iran. Het gezin woont al sinds 2011 in Nederland, maar heeft vorige week te horen gekregen dat ze binnen drie weken Nederland moeten verlaten. Volgens de vrienden van Ali is het voor het gezin niet veilig in Iran en zouden ze in de gevangenis kunnen belanden. Inwoners van Heteren startten vorige week ook al een online petitie tegen de uitzetting. De petitie is inmiddels ruim 2600 keer getekend.

Bron: Omroep Zeeland

<http://static3.omroepzeeland.nl/inhoud/vrienden-van-iraanse-ali-uit-heteren-demonstreren-tegen-uitzetting>
https://www.youtube.com/watch?v=ElEyk3lzD_k

Vragen:

Als u de naam ‘Ali Farid’ hoort, wat zijn de eerste beelden die bij u opkomen? Hoe zou u iemand met deze naam beschrijven?

Waarom demonstreren de vrienden van Ali Farid?

Waarom zouden de inwoners van Heteren een petitie zijn gestart voor de familie Farid?

Wat zegt dat over hun beeld van de familie Farid?

Vluchtelingen uit Syrië

'Vluchtelingen uit Syrië welkom'

za 06 jun 2015 Redactie Petra Klapwijk

Redactie Kaira Diagne

Vluchtelingen uit oorlogsgebieden als Syrië en Eritrea zijn welkom in Nederland. Dit blijkt uit onderzoek van EenVandaag onder 19.000 mensen.

Een meerderheid van 57 procent vindt dat deze vluchtelingen zonder veel problemen tot ons land toegelaten moeten worden. Een derde (38%) wil deze vluchtelingen maar mondjesmaat een verblijfsvergunning verlenen.

Voor het toelaten van economische asielzoekers is weinig draagvlak. Slechts 9 procent is van mening dat de meesten van hen toegelaten kunnen worden. Bijna 9 van de 10 ondervraagden (88%) vindt dat aan deze groep meestal geen asiel verleend kan worden.

Vertekend beeld

Onder de deelnemers bestaat het beeld dat de stroom van asielzoekers de afgelopen 5 jaar ieder jaar is toegenomen in Nederland. Uit cijfers van het CBS blijkt echter dat het aantal aanvragen geen stijgende lijn vertoont en per jaar fluctueert.

Verdeeldheid over asielbeleid

Iets meer dan de helft van de ondervraagden vindt het asielbeleid in Nederland niet streng genoeg (56%). Deze indruk bestaat niet alleen onder PVV-stemmers, maar ook onder de VVD- en SP- kiezers uit het onderzoek. Ook een grote groep CDA-kiezers (44%) is deze mening toegedaan.

Daarentegen kan 22 procent van alle kiezers zich wel vinden in het huidige asielbeleid en 16 procent vindt ons asielbeleid te streng. Vooral de achterban van GroenLinks en de ChristenUnie zou de regels graag versoepelen.

Bron: Een Vandaag opiniepanel

http://opiniepanel.eenvandaag.nl/uitslagen/60001/vluchtelingen_uit_syri_welkom?autoplay=1

http://www.eenvandaag.nl/uploads/doc/Vluchtelingen_problematiek_def.pdf

Vragen:

- Welk beeld krijgt u na het lezen van dit bericht bij de woorden 'asielzoeker' en 'vluchteling'? Is dit beeld anders dan na lezing van het bericht over de familie Farid? Zo ja, hoe komt dat volgens u?
- Veel Nederlanders zijn van mening dat er te veel asielzoekers/vluchtelingen Nederland binnenkomen. Hoe verklaart u dan dat Heteren actie voert om een vluchtelingenfamilie in Nederland te laten blijven?
- Sinds juni 2015 is een groot aantal asielzoekers West-Europa binnengekomen. Hoe heeft dat de mening over het vluchtelingenbeleid veranderd? Wat zijn de kansen en zorgen?

Voor de begeleider

Het voorbeeld op blz. 4 gaat over de ervaring van herkenning en nabijheid, van het persoonlijk contact met leden van een bepaalde groep. De familie Farid zijn geen 'asielzoekers' meer, maar burens, kennissen. Zoon Ali is niet meer 'geval X in procedure Y', maar bijvoorbeeld goede vriend van Matthijs, klasgenoot van Iris en keeper van team junioren 3 van de plaatselijke voetbalclub. Hij wordt gekend en gewaardeerd om zijn persoonlijkheid en persoonlijke eigenschappen.

De tekst over de vluchtelingen uit Syrië dateert nog van de tijd voordat de grote uittocht richting Europa plaatsvond. De komst van tienduizenden vluchtelingen naar Nederland heeft de discussie verscherpt. In het gesprek gaat het er niet om de maatschappelijke discussie dunnetjes over te doen. Het gaat vooral om te benoemen waar de zorgen van mensen over de komst van zoveel vreemdelingen vandaan komt, en de vraag te stellen waar we als gelovigen staan. Wat doen we met onze opdracht de vreemdeling/medemens te helpen? Laten we ons leiden door onze (terechte) zorgen alleen? Hoe kunnen we deze mensen als persoon blijven zien, zoals Ali uit Heteren? Wat helpt ons daarbij, wat bemoeilijkt dat? Het is goed in het gesprek te wijzen op de invloed van beeld en taal in de media: woorden als 'stroom' en 'vloedgolf' wekken de associatie met natuurrampen.

Stap 4: Geloofsgemeenschappen – ‘wij’ en ‘zij’?

Mensen die tot een bepaalde groep behoren, hebben iets met elkaar gemeen: familiebanden, woonplaats, nationaliteit, geloof, geslacht, beroep, politieke overtuiging, opleiding enzovoorts. Bij sommige groepen waartoe wij behoren, voelen wij ons meer betrokken dan bij andere. Sommige groepen ervaren we als ‘gemeenschap’, andere minder.

Mensen die een bepaald geloof aanhangen ervaren hun groep als ‘gemeenschap’: de geloofsgemeenschap. Geloof raakt mensen tot in hun diepste wezen. Het vormen van een gemeenschap behoort ook tot de kern van het geloof: ‘Waar er twee of drie in mijn naam bijeen zijn...’ (Mat. 18:20). Geen geloof zonder gemeenschap: in het Jodendom bijvoorbeeld kan een dienst in de sjoel geen voortgang vinden als er geen minjan is, een minimale gemeenschap (van tien volwassen mannen).

Vragen:

- Wat ervaart u als positief aan de (uw eigen) geloofsgemeenschap?
- Welke negatieve kanten zitten er aan een geloofsgemeenschap?

Geloofsgemeenschappen zijn tot op zekere hoogte exclusief. Je kunt bijvoorbeeld geen moslim en christen tegelijk zijn. Geloofsgemeenschappen hebben zich ook vaak ontwikkeld door zich te onderscheiden van of zelfs af te zetten tegen andere gemeenschappen.

Vragen:

- Welke voorbeelden kunt u noemen van zulke ontwikkelingen, in de geschiedenis en in onze tijd?
- Is het je afzetten tegen een ander altijd negatief? Wanneer wel en wanneer niet?

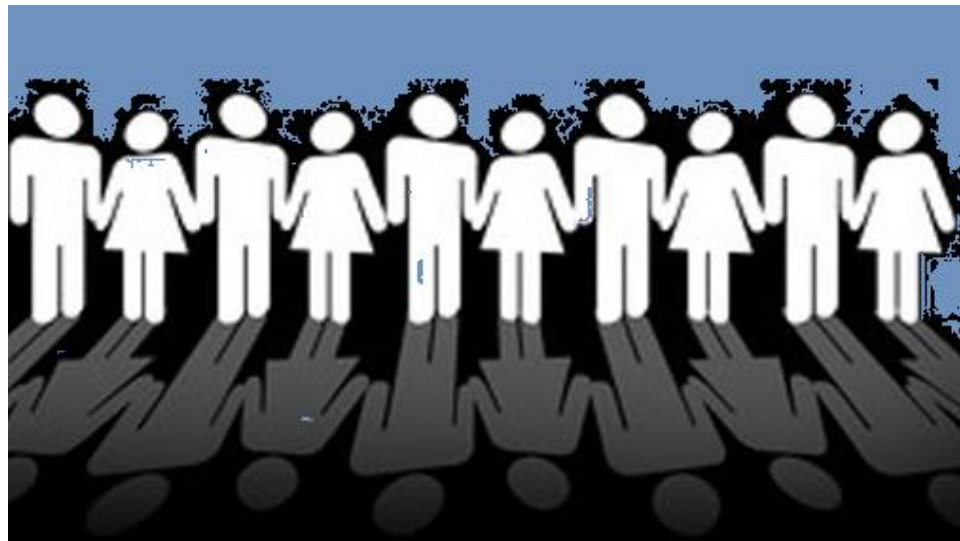

Het christendom heeft zich ontwikkeld uit het Jodendom van de 1^e eeuw, in een proces van zich onderscheiden van en zich steeds meer afzetten tegen het Jodendom. (Dit geldt trouwens ook in zekere mate voor het rabbijns Jodendom: bepaalde ontwikkelingen zijn mede te verklaren als reactie op het christendom). Dat heeft grote invloed gehad op de houding van christenen tegenover Joden. In West- Europa waren de Joden voor de christenen de enige religieuze ‘ander’ – met vaak desastreuze gevolgen

In de tweede helft van de twintigste eeuw is door immigratie de islam de tweede godsdienst van Europa geworden. Intussen is de houding van de kerken tegenover Jodendom en andere religies wel ingrijpend veranderd: denk aan de ontwikkelingen binnen de Rooms-Katholieke Kerk na Vaticanum II (conciliedocument *Nostra aetate*, 1965).² Het begrip 'ander' heeft nu een positieve invulling gekregen: niet als onderwerp van bekering, maar als andersgelovige gesprekspartner.

Vragen:

- Wat denkt u, worden Joden door christenen nog steeds als negatieve 'ander' gezien? Waar merkt u dat aan?
- Hoe wordt er in kerken naar de islam gekeken, volgens u? Worden moslims gezien als positieve of negatieve 'ander'? Welk beeld overheerst volgens u in de samenleving?
- Bij het wij-zij denken gaat het vaak over een meerderheid tegenover een minderheid. Wat betekent dat voor religies in onze samenleving? En voor de relatie van religies ten opzichte van elkaar?

Voor de begeleider

Ervaringen met de eigen geloofsgemeenschap kunnen negatief en positief zijn. Positief zijn bijvoorbeeld saamhorigheid, en het klaar staan voor elkaar, negatief zijn bemoezucht en geslotenheid. Hoe open of gesloten, inclusief of exclusief zijn we als geloofsgemeenschap?

² Zie <http://www.rkdocumenten.nl/rkdocs/index.php?mi=600&doc=610>

Bij het onderscheid tussen geloofsgemeenschappen onderling valt te denken aan de ontwikkeling van het rabbijns Jodendom en het christendom uit het Jodendom van de eerste eeuw, de ontwikkelingen van de Islam naast het toenmalige Jodendom en christendom in het Midden-Oosten, de ontwikkeling van het Boeddhisme naast het Hindoeïsme. Daarnaast zijn binnen geloofsgemeenschappen verschillende stromingen te onderscheiden. Het christendom kent vele kerkgenootschappen, binnen de islam wordt onderscheiden tussen soennieten en sjiieten, binnen het Jodendom vormen orthodox, conservatief en liberaal Jodendom de hoofdstromen. Zoals bekend gaan de verschillende stromingen binnen godsdiensten niet altijd even harmonieus met elkaar om.

Je afzetten tegen anderen hoeft niet altijd negatief te zijn. Soms is het zelfs tijdelijk nodig om je te onderscheiden en te bepalen wie je zelf bent. Niet voor niets zetten pubers zich af tegen volwassenen. Het dragen van een hoofddoek is voor moslimmeisjes een manier om te tonen wie ze zijn. Je afzetten tegen een ander wordt problematisch als het gepaard gaat met geringschatting, vooroordelen en intolerantie. De ander wordt dan niet meer als gelijkwaardige mens gezien.

Sinds Vaticanum II is de manier waarop de Rooms-Katholieke Kerk omgaat met Jodendom en andere niet-christelijke godsdiensten ingrijpend veranderd. Gelovigen aan de basis zijn hiermee niet altijd bekend. De kans is groot dat dit ook tijdens het gesprek blijkt. Het kan daarom interessant zijn enige passages (zonder bronvermelding) uit Nostra aetate, bijvoorbeeld over islam en Jodendom aan de aanwezigen voor te leggen en hun te vragen wat ze van deze teksten vinden. De teksten zijn te vinden via

<http://www.rkdocumenten.nl/rkdocs/index.php?mi=600&doc=610>

Een andere mogelijkheid is het bekijken van een aflevering van de documentaireserie die door RKK in 2014 en 2015 is uitgezonden: http://www.npo.nl/rkk-dialogoog/POMS_S_RKK_551327

Bij de vraag naar de positie van religieuze minderheden kan ook de vraag gesteld worden naar de positie van het christendom. In hoeverre ervaren de deelnemers zelf dat ze, in tegenstelling tot vroeger, tot een minderheid behoren? Worden ze op hun geloof aangesproken, en hoe dan: positief of negatief? Heeft dat invloed op hun houding?

Tip: organiseer een gesprek met een andere geloofsgemeenschap over de rol van de gemeenschap.

Stap 5: 'Wij' en 'zij' doorbreken

Dat de (eigen) gemeenschap in religies belangrijk is, wil nog niet zeggen dat er geen oog is voor anderen. In tegendeel.

In de Tenach/Bijbel staat de relatie tussen God en het volk Israël in een breder kader: de relatie tussen God en schepping, God en de mensheid. Niet voor niets begint de Tenach/Bijbel met het verhaal van de schepping. Maar ook op andere plaatsen wordt het wij-zij-denken doorbroken. In de boeken Ruth en Jona is dit zelfs een belangrijk thema.

Hieronder vindt u een aantal Bijbelteksten waarin het wij-zij-denken doorbroken wordt. Ze komen zowel uit Tenach en als het Nieuwe Testament en omvatten verschillende genres: scheppingsmythe, wettekst, profetie, verhaal en parabel.

Lees samen, afhankelijk van het programma, in ieder geval twee van deze teksten, een uit Tenach en een uit het Nieuwe Testament, en bespreek ze aan de hand van de vragen. De vragen zijn bij elke tekst hetzelfde.

Genesis 1:27* Schepping

En God zei: 'Nu gaan we de mens maken, als beeld van ons, op ons gelijkend; hij zal heersen over de vissen van de zee, over de vogels van de lucht, over de tamme dieren, over alle wilde beesten en over al het gedierte dat over de grond kruipt.' [27] En God schiep de mens als zijn beeld; als het beeld van God schiep Hij hem; mannelijk en vrouwelijk schiep Hij hen.

12

Vragen:

- Wie zijn in deze tekst de 'wij' en 'de ander'?
- Hoe wordt het patroon van 'wij' en 'zij' in deze tekst doorbroken?
- Welke situaties in het *dagelijks leven* herkent u in deze tekst?
- Hoe zou deze tekst kunnen helpen ons denken in 'wij' en 'zij' te doorbreken?

---

* Alle Bijbelcitaten: © Willibrordvertaling 1995. Voor deze vertaling is gekozen wegens de vrije toegankelijkheid op internet: <http://www.willibrordbijbel.nl/?b=37> Sommige citaten zijn enigszins aangepast, waardoor de grondtekst meer doorklinkt.

Voor de begeleider

In deze tekst gaat het over de relatie God-mens. De mens, iedere mens, is onveranderlijk beeld van God. God en mens zijn onderscheiden – God is niet de mens, de mens is niet God – maar hebben een unieke relatie. Maar wat betekent dat, ‘beeld van God’ te zijn? Wat is de mens? Waarom volgt op ‘beeld van God’ onmiddellijk de vermelding dat de mens als mannelijk en vrouwelijk is geschapen? Blijkbaar bestaat de mens uit verschillend en tegelijkertijd hetzelfde zijn.

Exodus 22:20: De vreemdeling – wat is de regel?

Deze tekst is een wettekst, een fragment uit een langere tekst over het omgaan met de zwakkeren in de samenleving: de vreemdeling, de weduwen en wezen, de arme.

U mag een vreemdeling niet slecht behandelen en hem het leven niet moeilijk maken, want u hebt zelf als vreemdeling in Egypte gewoond.

Vragen:

- Wie zijn in deze tekst de ‘wij’ en ‘de ander’?
- Hoe wordt het patroon van ‘wij’ en ‘zij’ in deze tekst doorbroken?
- Welke situaties in het *dagelijks leven* herkent u in deze tekst?
- Hoe zou deze tekst kunnen helpen ons denken in ‘wij’ en ‘zij’ te doorbreken?

Voor de begeleider

Deze tekst gaat over de behandeling van de vreemdeling (‘de ander’) door het volk Israël (‘wij’). De vreemdeling mag niet uitgebuit of onderdrukt worden, want ooit is Israël zelf uitgebuit en onderdrukt. Het is de gulden regel negatief geformuleerd: zoals je zelf niet behandeld wilt worden, behandel je ook de ander niet. Deze regel gaat uit van empathie, je kunnen verplaatsen in de positie van de ander, hem/haar zien als een mens zoals jezelf.

Jesaja 2:2-5: Visioen

De profeet Jesaja leeft in een angstige tijd. Het ministaatje Juda wordt van alle kanten bedreigd door zijn machtige burenen. 'Het volk redeloos, de regering radeloos en het land reddeloos'³ - in deze situatie spreekt Jesaja van hoop en verlossing.

[2] Op het einde der dagen zal het gebeuren,
dat de berg van het huis van de Heer gevestigd zal zijn als de hoogste der bergen,
verheven boven de heuvels, en alle volken stromen naar hem toe;
[3] en zij zeggen:
'Kom, laat ons optrekken naar de berg van de heer, naar het huis van Jakobs God:
dan zal Hij ons zijn wegen wijzen, en wij zullen zijn paden bewandelen.
Want uit Sion komt de Wet*, uit Jeruzalem het woord van de Heer.'
[4] Hij zal recht doen onder de volken, en machtige naties straffen.
Dan smeden zij hun zwaarden om tot ploegscharen
en hun speerpunten tot sikkels.
Geen volk heft het zwaard meer tegen een ander
en oorlog leren ze niet meer.
[5] Huis van Jakob, kom,
laat ons wandelen in het licht van de Heer.

*letterlijk: 'onderricht, onderwijzing'

Vragen:

- Wie zijn in deze tekst de 'wij' en 'de ander'?
- Hoe wordt het patroon van 'wij' en 'zij' in deze tekst doorbroken?
- Welke situaties in het *dagelijks leven* herkent u in deze tekst?
- Hoe zou deze tekst kunnen helpen ons denken in 'wij' en 'zij' te doorbreken?

Voor de begeleider

Jesaja schildert hier het visioen van het rijk Gods. Wat zal er gebeuren als de God van Israël koning zal zijn over de wereld? De volken zullen samenstromen naar Sion, omdat daarvandaan het woord van de Heer klinkt, de Tora. God zal de volken onderwijzen (Hebreeuws: jorenu, het woord Tora is van dezelfde stam afgeleid), hun de weg wijzen, zij zullen zijn paden bewandelen. Wat de volkeren verenigt is het onderricht, het leren van de Tora. Onderricht en leren gaan samen met recht en vrede: zwaarden worden omgesmeed tot ploegen, in plaats van oorlog wordt de Tora geleerd.

³ De bekende spreuk over het Rampjaar 1672 g.j.

Mattheüs 15:21-28: in gesprek

Wat gebeurt er als twee mensen uit verschillende groepen met elkaar in gesprek gaan? Jezus wijst een vreemde vrouw terecht – en leert vervolgens van haar.

[21] Jezus ging daar weg en nam de wijk naar het gebied van Tyrus en Sidon. [22] En kijk, een Kananese vrouw uit die streek kwam naar buiten en riep: 'Heb medelijden met mij, Heer, Zoon van David. Mijn dochter is vreselijk bezeten.' [23] Maar Hij gaf haar niet eens antwoord. Zijn leerlingen kwamen naar Hem toe en vroegen Hem: 'Stuur haar weg, want ze roept ons achterna.' [24] Hij antwoordde: 'Ik ben alleen gestuurd naar de verloren schapen van het huis van Israël.' [25] Maar zij kwam naar Hem toe en knielde voor Hem neer en zei: 'Heer, help me.' [26] Hij gaf haar ten antwoord: 'Het is niet goed het brood van de kinderen te nemen en het aan de hondjes te geven.' [27] Maar zij zei: 'Juist, Heer, want wat de hondjes eten, zijn de kruimels die van de tafel van hun baas vallen.' [28] Toen gaf Jezus haar ten antwoord: 'Vrouw, groot is uw vertrouwen. Moge het u vergaan zoals u wenst.' En haar dochter was vanaf dat moment genezen.

Vragen:

- Wie zijn in deze tekst de 'wij' en 'de ander'?
- Hoe wordt het patroon van 'wij' en 'zij' in deze tekst doorbroken?
- Welke situaties in het *dagelijks leven* herkent u in deze tekst?
- Hoe zou deze tekst kunnen helpen ons denken in 'wij' en 'zij' te doorbreken?

Voor de begeleider

Deze scène uit het leven van Jezus speelt zich af buiten Galilea en Judea, op Fenicisch grondgebied. De vrouw die naar Jezus toekomt, is een inwonster van die streek, een Kananese. Zij smeekt Jezus ('zoon van David') haar dochter te genezen, maar hij weigert. Zijn opdracht ligt immers bij zijn eigen mensen, de kinderen van Israël, de Joden. Dat geeft hij de vrouw op enigszins beledigende manier te kennen: het is niet goed het brood dat bestemd is voor de kinderen (= het volk Israël) te geven aan de honden (=andere volkeren). Maar de vrouw wijst hem terecht. De honden hebben genoeg aan de kruimels die van de tafel van de baas vallen. Dat de volkeren delen in de boodschap van de Heer gaat niet ten koste van Israël. Dit antwoord brengt Jezus tot andere gedachten.

Tot slot zou u aan de nog een vraag kunnen stellen: Hoe verhoudt zich Jezus' argument om de vrouw niet te helpen eigenlijk met de tekst uit Jesaja 2?

Lucas 10:25-37: waar sta jij?

Een bekend verhaal: de barmhartige Samaritaan. Over wezenlijke vragen: Wie is mijn naaste eigenlijk? En wat betekent het om zelf een naaste te zijn?

[25] Daar kwam een wetgeleerde naar Hem toe om Hem op de proef te stellen. ‘Rabbi,’ zei hij, ‘wat moet ik doen om deel te krijgen aan het eeuwig leven?’ [26] Hij zei tegen hem: ‘Wat staat er in de wet geschreven? Hoe leest u dat?’ [27] Hij gaf ten antwoord: ‘U zult de Heer uw God liefhebben met heel uw hart, met heel uw ziel, met heel uw kracht en met heel uw verstand, en uw naaste als uzelf.’ [28] Hij zei tegen hem: ‘Juist geantwoord! Doe dat en u zult leven.’

[29] Maar hij wilde zich rechtvaardigen en vroeg aan Jezus: ‘Ja maar, wie is mijn naaste?’ [30] Jezus nam weer het woord en zei: ‘Op reis van Jeruzalem naar Jericho viel iemand in handen van rovers. Ze schudden hem uit, mishandelden hem en lieten hem halfdood achter. [31] Toevallig kwam er een priester langs die weg; hij zag hem, maar liep in een boog om hem heen. [32] Ook een Leviet die voorbijkwam en hem zag, liep in een boog om hem heen. [33] Toen kwam er een Samaritaan langs die op reis was; hij zag hem en was ten diepste met hem begaan. [34] Hij ging naar hem toe, goot olie en wijn op zijn wonden en verbond ze. Toen zette hij hem op zijn eigen rijdier en bracht hem naar een herberg, waar hij hem verder verzorgde. [35] De volgende ochtend haalde hij twee denariën tevoorschijn en gaf ze aan de waard. “Zorg voor hem,” zei hij, “en als u nog meer kosten moet maken, zal ik ze u op mijn terugreis vergoeden.” [36] Wie van die drie is naar uw mening de naaste geweest van de man die in handen van de rovers was gevallen?’ [37] Hij zei: ‘Hij die hem barmhartigheid heeft bewezen.’ Jezus zei tegen hem: ‘Doe dan voortaan net als hij.’

Vragen:

- Wie zijn in deze tekst de ‘wij’ en ‘de ander’?
- Hoe wordt het patroon van ‘wij’ en ‘zij’ in deze tekst doorbroken?
- Welke situaties in het *dagelijks leven* herkent u in deze tekst?
- Hoe zou deze tekst kunnen helpen ons denken in ‘wij’ en ‘zij’ te doorbreken?

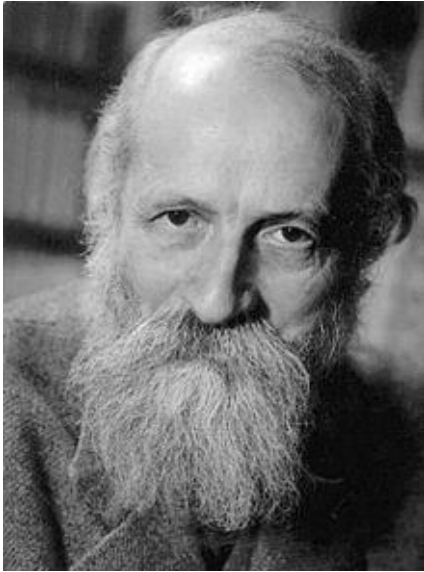
Voor de begeleider

Deze tekst, bekend als de parabel van de barmhartige Samaritaan, begint met een vraag. Een Schriftgeleerde wil van Jezus weten wat hij moet doen om het eeuwige leven te krijgen. Jezus wijst naar de Tora: Hoe leest de Schriftgeleerde de Tora? De Schriftgeleerde citeert twee geboden (mitswot): God liefhebben (zie Deut. 6:5) en de naaste liefhebben als jezelf (zie Lev. 19:18). Daarmee lijkt het antwoord rond. Maar de Schriftgeleerde zou geen goede

Schriftgeleerde zijn als hij niet zou doorvragen. Wie is dat eigenlijk, 'je naaste'? Jezus maakt dit duidelijk aan de hand van het verhaal van een reiziger die overvallen wordt en voor dood aan de kant van de weg blijft liggen. Vervolgens komen er drie anderen langs, van wie de laatste een vreemdeling, een Samaritaan. De verhouding tussen Joden en Samaritanen was nogal gespannen. De Schriftgeleerde zal zich dus vooral geïdentificeerd hebben met de andere voorbijgangers, de priester en de leviet. Maar daar gaat het Jezus niet om. Met zijn vraag: 'Wie is de naaste geweest van de man die overvallen is' dwingt Jezus de Schriftgeleerde het perspectief te kiezen van het slachtoffer. Wie is zijn naaste? Het antwoord van de Schriftgeleerde: 'Hij die hem barmhartigheid bewezen heeft' wordt wel uitgelegd als een poging het woord 'Samaritaan' te vermijden. Maar dat doet geen recht aan dit antwoord. Want het gaat juist om het doen van barmhartigheid. Wie is een naaste? Iemand die barmhartigheid doet. En dat kan iedereen zijn – ja, ook een Samaritaan.

Extra: Buber en Levinas over 'ik' en 'jij'

De Joodse filosoof **Martin Buber** (Wenen 1878 – Jeruzalem 1965) onderscheidde twee grondhoudingen waarmee men de wereld tegemoet treedt. De eerste is de Ich-Es-houding ('ik' en 'het'). De mens stelt daarin zijn 'ik' centraal en bekijkt vandaaruit de wereld, de medemens en God als een object, een 'ding'. De verhouding tussen de mens en zijn wereld is monistisch, er is geen wisselwerking. Het gaat er immers om hoe ik de wereld kan inkaderen en gebruiken. Daarnaast spreekt Buber van de Ich-Du-houding ('ik' en 'jij'). Daarin treedt het 'ik' op de achtergrond en is de mens ontvankelijk voor wat op hem afkomt: de wereld, de medemens, God. Niet ik bepaal wat gebeurt, ik laat het andere/ de ander op mij inwerken, ik

sta open voor wat hij/zij is. Dan is sprake van een dialogische relatie. Volgens Buber is er in het leven altijd sprake van een mengeling van beide houdingen. De westerse mens heeft echter de neiging vanuit zichzelf te denken en de wereld en zijn medemens tot object te maken. In feite stelt Buber de vraag: *Wil je in de wereld alleen 'hebben', of wil je ook 'zijn', zonder te hebben?*

De dichter Ed. Hoornik verwoordt deze vraag in zijn gedicht 'Hebben en zijn'

Hebben en zijn

Op school stonden ze op het bord geschreven.
Het werkwoord hebben en het werkwoord zijn;
Hiermee was tijd, was eeuwigheid gegeven,
De ene werkelijkheid, de andre schijn.

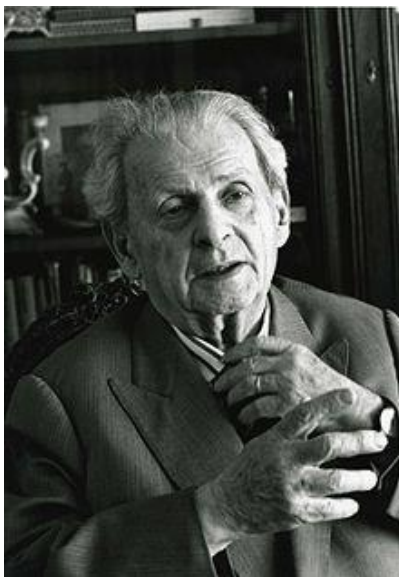
Hebben is niets. Is oorlog. Is niet leven.
Is van de wereld en haar goden zijn.
Zijn is, boven die dingen uitgeheven,
Vervuld worden van goddelijke pijn.

Hebben is hard. Is lichaam. Is twee borsten.
Is naar de aarde hongeren en dorsten.
Is enkel zinnen, enkel botte plicht.

Zijn is de ziel, is luisteren, is wijken,
Is kind worden en naar de sterren kijken,
En daarheen langzaam worden opgelicht.

Vragen bij de filosofie van Buber:

- Welke rol speelt de Ich-Es-houding (hebben en zijn) in het geval van de Iraanse Ali uit Heteren (zie tekst boven)? En waar en bij wie vinden we de Ich-Du houding?
- Kunt u voorbeelden noemen van situaties waarin u mensen benadert vanuit een 'ik en het-houding' of vanuit een 'ik en jij-houding'? Of speelden beide houdingen een rol?
- Hoe kan het denken van Buber ons helpen in het doorbreken van het 'wij –zij'-denken?

Emmanuel Levinas (Kaunas, Litouwen 1906 – Parijs 1995) neemt als vertrekpunt 'ik en de ander'. Ik ervaar mezelf als 'ik', de andere mensen zijn 'niet-ik', de anderen. Het 'ik' is altijd het beginpunt van de ervaringen met anderen. Ik probeer grip op de wereld te krijgen, maar daar zijn grenzen aan. Ik kan nooit alles 'bevatten', er blijft iets waar ik geen vat op krijg: niet met mijn handen, niet met mijn zintuigen, niet met mijn denken. Voor Levinas valt dat 'andere' samen met de medemens, de 'ander'. Juist omdat je medemens anders is dan jij, ontmoet je in hem 'het andere', dat ons mensen te boven gaat.

Wat betekent de ontmoeting met iemand anders?

Allereerst: je vertrekt altijd vanuit je positie als 'ik'. Zonder 'ik' (van beide kanten) is geen ontmoeting mogelijk. Ten tweede: die ontmoeting, de relatie met die ander, doet iets met mij. Er gaat een moreel effect of appel van de ander uit, hij doet een beroep op mij. Ik kan wel greep op die ander krijgen, hem in een hokje duwen, hem gebruiken, in andere woorden: hem zijn anders-zijn ontnemen, maar ik mag dat niet.

Het appel dat de ander op mij doet, betekent dat ik verantwoordelijk ben voor hem. Maar dat betekent niet dat de ander verantwoordelijk is voor mij. Vergelijk het met liefde of vriendschap. In de liefde en in vriendschappen hoeft niet ieder gebaar beantwoord te worden met een gelijk tegengebaar. Je doet iets voor iemand omwille van die persoon, niet om iets terug te krijgen. De uitnodiging tot verantwoordelijkheid is aan mij gericht, maar ik hoe ik die invul staat mij vrij. Ik kan zelfs besluiten om niet in te gaan op het beroep op verantwoordelijkheid.

De ontmoeting tussen 'ik' en 'de ander' en de uitnodiging tot verantwoordelijkheid voor de ander vormen de morele basis van de samenleving. We zijn als mens dus ook verantwoordelijk voor al die 'anderen' die wij niet tegenkomen.

Vragen bij de filosofie van Levinas:

- Wat betekent de filosofie van Levinas voor het idee 'onbekend maakt onbemind'?
- Lees de tekst uit Mattheüs 15 of die uit Lucas 10 eens vanuit de filosofie van Levinas. Wat herkent u van zijn filosofie in dit verhaal?